

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Архитектонски факултет

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата
Марије Обрадовић, маг.инж.арх.

Одлуком Наставно-научног већа Факултета бр. 01-685/2.5.6 од 24. 04. 2017. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата **Марије Обрадовић, маг.инж.арх.**, под насловом

**ПУТЕВИ КУЛТУРЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ ЗАШТИТЕ И ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ
СРЕДЊОВЕКОВНОГ САКРАЛНОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ**

Након прегледа достављене Дисертације Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Марија Обрадовић је уписала докторске академске студије на Архитектонском факултету Универзитета у Београду школске 2008/2009. године - основна област истраживања: *Архитектура*, ужа област истраживања: *Историја и теорија архитектуре и проучавање и заштита градитељског наслеђа*.

На основу члана 98. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен Факултета”, бр. 80/08, 84/10, 88/12 и 89/12-пречишћен текст), а у вези са чланом 28. Правилника о докторским студијама (“Сл. билтен АФ”, бр. 81/08) и Одлуком Већа докторских студија Архитектонског факултета у Београду од 24.06.2013. године, Наставно научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 12.07.2013 године,

донело одлуку број бр. 01-864/2-5.15 којом је образована Комисија за оцену испуњености услова кандидата Марије Обрадовић, маг. инж. арх. и теме докторске дисертације, под насловом **“Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији”**, у саставу:

- др Мирјана Ротер Благојевић,
ванредни професор Архитектонског факултета у Београду;
- др Милица Бајић Брковић,
редовни професор Архитектонског факултета у Београду;
- др Весна Пено,
научни сарадник Музиколошког института САНУ;
- др Милана Драгићевић Шешић,
редовни професор Факултета драмских уметности у Београду, и
- др Иван Стевовић,
доцент Филозофског факултета у Београду.

На основу члана 99. Статута (" Сл. билтен Факултета", бр. 80/08, 84/10, 88/12, 89/12-пречишћен текст и 98/14) и члана 31. став 1. Правилника о докторским студијама ("Сл. билтен АФ", бр. 81/08) и Одлуком Већа докторских студија Архитектонског факултета у Београду од 18.09.2013. године, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 30.09.2013. године, донело одлуку бр. 01- 1337/2-8.11. којом се прихвата тема докторске дисертације, под насловом: **“Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији”**, кандидата Марије Обрадовић, маг. инж. арх.

На основу члана 30. Закона о високом образовању (“Сл. Гласник РС”, бр 76/05, 100/07 – аутентично тумачење, 97/08, 44/10, 93/12, 89/2013), а у вези са чланом 100. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 80/08, 84/10, 89/12-пречишћен текст), чланом 31-34. Правилника о докторским студијама Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 81/08) и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду од 10.12.2013. године, одлука број 61206-6020/2-13, Наставно научно веће Факултета је, на седници одржаној 23.12.2013. године, донело одлуку број 01-1970/2-8.15 да се **Марији Обрадовић, маг. инж. арх.**, одобрава рад на теми докторске дисертације, под насловом **“Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији”** и да се за ментора именује **проф. др Мирјана Ротер Благојевић**, ванредни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду.

Одлуком Наставно научног већа Факултета, бр. 01-986/2-5.23 од 14.07.2014. године кандидаткињи је на лични захтев одобрен продужетак рока за завршетак студија за годину дана, односно до 30.09.2015. године. Одлуком Наставно научног већа Факултета бр. 01-1378/2-7.13 од 14.09.2015. године, на захтев ментора проф.др Мирјане Ротер Благојевић, кандидаткињи је одобрен продужетак рока за завршетак студија за годину дана, односно до 30.09.2016. године.

У школској 2015/2016. години Марији Обрадовић, маг.инж.арх., одобрен је статус мировања због болести дуже од шест месеци одлуком бр. 03-22/19.2 од 19.09.2016. године.

Завршену докторску дисертацију кандидаткиња је предала Већу докторских студија у априлу 2017. године.

На основу члана 101. и члана 102. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 105/15-пречишћен текст), члана 37. Правилника о докторским академским студијама (“Сл. билтен АФ”, бр. 102/14) и Одлуке Већа докторских студија Факултета од 18.04.2017. године, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 24.04.2017. године, донело одлуку број 01-685/2.5.6 да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата **Марије Обрадовић, маг. инж. арх.**, под насловом **“Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији”**, у саставу:

- др Александра Ступар, председник Комисије
ванредни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет,
- др Мирјана Ротер Благојевић, ментор
ванредни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет,
- др Иван Стевовић, члан Комисије
ванредни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
- др Весна Пено, члан Комисије
виши научни сарадник, Музиколошки институт, САНУ.

1.2. Научна област дисертације

Дисертација која је предмет овог реферата је из научног поља *Техничко-технолошких наука*, научној области *Архитектура и урбанизам*, односно ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа* за коју је Архитектонски Факултет матичан. Ментор предметне дисертације је др Мирјана Ротер Благојевић, ванредни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду.

Списак радова који квалификују проф. др Мирјану Ротер Благојевић за ментора докторске дисертације:

1. Ljubenov, B. G., Roter Blagojević, M. Disappearing of the Traditional Architecture – The Key Study of the Stara Planina Villages. In ***Serbian Architectural Journal***, Vol. 8, No. 1 (2016): 43-58. (M24) ISSN 1821-3952
2. Roter Blagojević, M., Tufegdžić, A. The new technology era requirements and sustainable approach to industrial heritage renewal. In ***Energy and Buildings***, Volume 115, 1 March 2016: 148–153. (M21) ISSN: 0378-7788 (JCR®/Thomson Scientific)
3. Tufegdžić, A., Roter Blagojević, M. Golden Era of Lager Breweries in the Southern Austro-Hungarian Empire. In ***Industrial Archaeology Review***, 37 (2015): 33-47. (M23) ISSN: 0309-0728 (JCR®/Thomson Scientific)
4. Radivojević, A., Roter Blagojević, M., Rajčić, A.: The issue of thermal performance and protection and modernisation of traditional half-timbered (bondruk) style houses in Serbia. In ***Journal of Architectural Conservation***, Volume 20, Number 3 (2014): 209-225. (M22) ISSN 1355-6207 (JCR®/Thomson Scientific)
5. Roter Blagojević, M., Milošević, G., Jadrešin-Milić R., Nikolić M.: A new life of the Ottoman fortress Ram. In ***Journal of Cultural Heritage***, ed. Angelo Ferrari, Elsevier Publisher in Paris, Vol. 14, No. 3S (2013): S20-S24. (M23) ISSN 1296-2074

1.3. Биографски подаци о кандидату

Кандидаткиња Марија Обрадовић, мастер инжењер архитектуре, рођена 8.6.1984, дипломирала је 2008. на Архитектонском факултету у Београду, с просечном оценом 9.44. Докторске академске студије уписала је школске 2008/09. године и положила све предвиђене испите с просечном оценом 9.42.

Од 2008. ради као архитекта-пројектант. У периоду 2009-2013. као истраживач-стипендиста Министарства за науку и технолошки развој РС, била је ангажована на пројектима Института за архитектуру и урбанизам Србије – ИАУС: „*Одрживи просторни развој Подунавља у Србији*“ и „*Одрживи развој и уређење бањских и других туристичких насеља Србије*“. Била је сарадник у Министарству културе и информисања током 2011. и сарадник у настави на Архитектонском факултету Универзитета у Београду 2008-2010. Усавршавала се на Универзитету “Аристотел” у Солуну, Универзитету “Св. Кирил и Методиј” и Институту “Euro – Balkan“ у Скопљу 2010 - 2011.

Уписала је школске 2008/09. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду докторске академске студије научног карактера из области *Архитектура*, усмеривши се на другој години студија ка ужој области истраживања: *Историја и теорија архитектуре и проучавање и заштита градитељског наслеђа*. Са успехом је завршила све испитне обавезе предвиђене планом и програмом докторских академских студија и положила све испите са просечном оценом 9,42.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Основни текст докторске дисертације Марије Обрадовић под насловом “*Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији*” написан је на укупно 337 страна. На почетку дисертације, пре основног текста, на укупно 10 страна налазе се: подаци о ментору и члановима комисије, резиме на српском и енглеском језику и садржај рада. На крају рада дата је *Библиографија* која садржи коришћене изворе и литературу (са 194 јединице, од којих се велики број односи на савремену инострану литературу), на 13 страна; превод докторанда Међународних акта о путевима културе, на 43 стране; Попис и порекло илустрација и прилога, на 1. страни, Биографија аутора са одабраним научним радовима, на 2 стране; након чега следе изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу. У основни текст рада укључено је 152 слика и 5 табела, као и 35 прилога на посебним страницама.

Садржај дисертације је следећи:

Резиме са кључним речима (на српском језику)

Резиме са кључним речима (на енглеском језику)

ПРЕДГОВОР

I УВОД

1.0. Проблем и предмет истраживања, циљ и задаци истраживања, основне научне хипотезе и научне методе проучавања

1.1. Проблем и предмет истраживања

1.2. Циљеви истраживања

1.3. Задаци истраживања

1.4. Основне научне хипотезе

1.4 Методе проучавања

2.0. Приказ теоријских извора, тумачења, досадашњих истраживања

2.1. Најзначајнија акта међународних организација о путевима културе

2.2. Релевантна теоријска истраживања средњовековног сакралног наслеђа

II ПУТЕВИ КУЛТУРЕ КАО НОВИ КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ И ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

1.0. Дефинисање, настанак и развој концепта *путеви културе*

2.0. Путеви културе у најзначајнијим актима међународних организација

2.1. УНЕСКО-ви Путеви дијалога и Путеви наслеђа

2.2. ИКОМОС-ова Повеља о путевима културе

2.3. Путеви културе Савета Европе

3.0. Унапређење заштите и презентације културног наслеђа кроз *путеве културе*

4.0. Анализа домаћег законског оквира и степена примене међународних повеља и резолуција везаних за путеве културе

III ПРОГРАМ ПУТЕВИ КУЛТУРЕ САВЕТА ЕВРОПЕ

1.0. Приказ програма *Путеви културе* Савета Европе

2.0. Основе културне агенде Савета Европе и друштвено-политички контекст програма *Путеви културе* Савета Европе

3.0. Квалификациони фактори за сертификацију путева културе у оквиру СЕ

4.0. Заштита и презентација средњовековног сакралног наслеђа у оквиру карактеристичних примера програма *Путеви културе* Савета Европе

4.1. Уводне напомене

4.2. Пут Клинијских знаменитих места

4.3. Европски пут цистерцијанских опатија

4.4. Путеви православног монаштва

IV ПРИМЕНА КОНЦЕПТА ПУТЕВА КУЛТУРЕ У ЦИЉУ УНАПРЕЂЕЊА ЗАШТИТЕ И ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРЕДЊОВЕКОВНОГ САКРАЛНОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ НА ПРИМЕРУ СПОМЕНИКА МОРАВСКЕ АРХИТЕКТУРЕ

1.0. Моравска архитектура као репрезентативни опус националног градитељства

- 1.1. Историјске околности крајем XIV и почетком XV века
- 1.2. Утицај исихастичког покрета на богослужење и црквено појање
- 1.3. Теоријска тумачења хронологије утицаја исихастичког покрета у српским земљама

1.3.1. Тумачење Димитрија Богдановића о свеобухватној културној промени у идеолошком и историјском контексту исихазма пре 1375. године у Србији

1.3.2. Тумачење Војислава ј. Ђурића о ширењу исихастичког утицаја на црквено градитељство од средине XIV века у областима суседним Светој гори након 1375.

1.3.3. Тумачење Милоја Васића о континуитету исихастичког утицаја у Србији од Немањиног доба

- 1.4. Промене у уметности и градитељству

2.0. Модел Пута културе исихастичког покрета

- 2.1. Попис споменика моравске архитектуре
- 2.2. Дефинисање основне методологије формирања пута културе
- 2.3. Примена методологије у циљу формирања Пута културе исихастичког монаштва
 - 2.3.1. Дефинисање теме и прелиминарно истраживање
 - 2.3.2. Прелиминарни попис потенцијалних елемената путева културе
 - 2.3.3. Одабир репрезентативних примера
 - 2.3.4. Прикупљање и анализа извора
 - 2.3.5. Идентификација пута културе
 - 2.3.6. Детаљно проучавање комуникационог пута и културног наслеђа
 - 2.3.7. Инвентар пута културе
 - 2.3.8. Модел пута културе

V ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

VI ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1.0. Извори

2.0. Литература

3.0. Попис скраћеница

VII МЕЂУНАРОДНА АКТА О ПУТЕВИМА КУЛТУРЕ

1.0. УНЕСКО-в извештај са експертског састанка на тему *Путеви као део нашег културног наслеђа (1994)*

2.0. Међународне препоруке и резолуције Савета Европе везане за *путеве културе*

2.1 Резолуција о путевима културе CM/Res(98)4 и допуна

2.2 Резолуција о путевима културе CM/Res(2007)12 и допуна

2.3 Резолуција о путевима културе CM/Res(2010)52 о правилима за доделу потврде "*Пут културе Савета Европе*"

2.4 Резолуција о путевима културе CM/Res(2010)53 којом се успоставља проширен парцијални споразум (ЕПА)

3.0. ИКОМОС-ова Повеља о путевима културе (2008)

4.0. ИКОМОС-ов Формулар за идентификацију пута културе

VIII ПОПИС И ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА И ПРИЛОГА

1.0. Попис илустрација

2.0. Попис прилога

IX БИОГРАФИЈА АУТОРА

Изјава о ауторству

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Изјава о коришћењу

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

Основни текст рада садржи пет поглавља дефинисана на следећи начин: **I Увод, II Путевима културе као нови концепт заштите и презентације културног наслеђа, III Програм Путевима културе Савета Европе, IV Примена концепта путева културе у циљу унапређења заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији на примеру споменика моравске архитектуре и V Закључна разматрања.**

У првом, уводном, поглављу образложен је проблем и предмет истраживања, размотрени су циљеви и задаци истраживања и формулисани су основне научне хипотезе и методе проучавања. Затим су приказани теоријски извори, тумачења и досадашња истраживања кроз најзначајнија акта међународних организација о *путевима културе*, као и релевантна истраживања средњовековног сакралног наслеђа.

У другом поглављу приказана су основне дефиниције и сагледан настајак и развој концепта путева културе у заштит, који је анализиран кроз најзначајнија документа релевантних међународних организација везана за концепт пута културе: УНЕСКО-а, ИКОМОС-а и Савета Европе, која представљају основне теоријске изворе за проучавање ове теме. Затим су разматране могућности унапређења заштите и презентације културног наслеђа кроз путеве културе, што представља један од основних циљева овог рада. На крају поглавља је дата анализа домаћег законског

оквира и степена примене међународних аката везаних за путеве културе, као основног предуслова примене овог концепта код нас.

У трећем поглављу анализиран је програм *Путеви културе* Савета Европе, покренут низом препорука од 1964. године којима се подстиче јачање свести о значају културног наслеђа на путевима и раскршћима европске цивилизације, и којим се и данас успешно унапређује заштита и презентација културног наслеђа. Најпре је набројано 29 путева културе који су укључени у програм Савета Европе, од 1987. године до данас, а детаљније је приказано 8 путева културе, који обухватају различите типове културног наслеђа. Дате су најважније информације које се односе на тему и историјски значај сваког од анализираних путева културе (најважније културно наслеђе и његов значај, територијални обухват пута културе и датум када је укључен у програм, као и назив и организације која управља тим путем културе). Како би програм Савета Европе био схваћен у ширем друштвено-политичком контексту, приказане су основе културне агенде ове организације, која се поклапа са европским интеграцијама и нагласком на теме заједничког европског идентитета и заједничког европског наслеђа. Посебно су издвојени квалификациони фактори за сертификацију путева културе који се кандидују за укључивање у програм *Путева културе* Савета Европе. Указано је на карактеристичне примере заштита и презентација средњовековног сакралног наслеђа у оквиру анализираних програма, који се доводе у везу са домаћим средњовековним сакралним наслеђем у оквиру теме овог рада. С тим у вези приказани су *Пут клинијских знаменитих места*, *Европски пут цистерцијанских опатија* и *Путеви православног монаштва*, који формирају тему „монашких путева културе“ у оквиру програма Путеве културе Савета Европе.

Четврто поглавље рада, представља његов најзначајнији научни допринос, а посвећено је испитивању могућности примене концепта путева културе у циљу унапређења заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији, што је анализирано на примеру споменика моравске архитектуре. На почетку је разматрана сама моравска архитектура, са својим оригиналним карактеристикама у стилском смислу, али и одступањима, као репрезентативни опус националног градитељства. Затим су проучаване историјске околности крајем XIV и почетком XV века у којима је ова архитектура настајала, како би се издвојио утицај *исихастичког покрета* на богослужење и црквено појање, чији је значај за проучавани предмет, а који до сада у нашој историографији није био довољно истраживан и тумачен. Истакнут је утицај исихастичког покрета на промене у богослужењу и црквеном појању код нас, а самим тим и допринос у настанку сакралне моравске архитектуре. Дата су различита теоријска тумачења хронологије утицаја исихастичког покрета у српским земљама, као и обима овог утицаја, што је такође детаљно проучавано. На крају овог поглавља приказане су промена у уметности и градитељству проистакле из ових утицаја. Након тога поглавље је усмерено на заснивање модела *Пута културе исихастичког покрета*, који укључује попис споменика моравске архитектуре према надлежним заводима за заштиту споменика културе. Иновативност овог сегмента представља дефинисање основне методологије формирања пута културе, која се састоји из 9 методолошких корака. Затим следи примена методологије у циљу формирања *Пута културе исихастичког монаштва*, која укључује кораке као што су дефинисање теме и прелиминарно истраживање, прелиминарни попис потенцијалних елемената путева културе, одабир репрезентативних примера, прикупљање и анализа извора, идентификација пута културе, детаљно проучавање комуникационог пута и културног наслеђа, инвентар и модел пута културе.

У завршном петом поглављу, **закључним разматрањима**, сумирани су резултати истраживања и научни доприноси, донешени су одређени закључци везани за могућност практичне примене концепта пута културе у процесу заштите и презентацију средњовековног сакралног наслеђа у Србији, и идентификовани правци могућих даљих истраживања.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

У протеклим годинама појавила су се нова историографска тумачења места моравске архитектуре у архитектури позног тзв. *византијског света*, којима се афирмишу нови приступи валоризације и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији у оквиру шире византијске културне баштине. Сагледавање и тумачење утицаја *светогорског монаштва* и *византијске исихастичке традиције* на српску средњовековну архитектуру, који су се преносили историјским путевима, могу допринети да се посебно место моравске архитектуре као дела тзв. *византијског света* реафирмише у већој мери и омогући нов концепт њене савремене презентације у оквиру ширих међународних *путева културе*.

Главна хипотеза рада заснива се на претпоставци да примена концепта *пута културе* у заштити и презентацији средњовековног сакралног наслеђа у Србији омогућава њено боље међународно препознавање, разумевање и подизање свести о интернационалном значају. Стога се циљеви овог докторског рада односе на испитивање узајамне везе светогорског монаштва (*исихазма*) и средњовековне сакралне моравске архитектуре у Србији, а самим тим и *путева културе* који су донели ове утицаје у средњовековну Србију, што доприноси реафирмацији специфичног места моравске средњовековне архитектуре као дела *византијског света*. На основу проучавања византијске исихастичке традиције и кретања светогорског монаштва, као и критичког осврта на архитектуру и ставове до сада изнете у историографији, докторски рад тумачи аспекте историјског контекста који дају посебан карактер моравској архитектури. Хипотеза о утицају светогорског монаштва и византијске исихастичке традиције потврђена је одређеним литургијским променама које су се шириле специфично географски, што је утицало на архитектуру моравских грађевина и њихов триконхални облик.

Научни допринос докторског рада огледа се у унапређењу заштите и споменичке презентације споменика културе кроз концепт *путева културе*, као и компаративним тумачењима утицаја на формирање карактера моравске архитектуре, посебно кључним питањима везаним за њен настанак и развој. Кроз примену међународне методологије везане за формирање путева културе, дефинисан је сам модел пута културе везан за моравску архитектуру и изихистички монашки покрет, што ће приликом будућег деловања у дефинисању приступа презентацији и промовисању споменика културе везаних за моравско сакрално градитељство допринети њиховом одрживом коришћењу и управљању. Успостављање везе моравске архитектуре са ширим контекстом византијског наслеђа, омогућава формулисање адекватније међународне презентација овог наслеђа кроз *пут културе*, као дела шире групе византијских споменика, а самим тим и осавремењавање и интернационализацију односа према заштити и презентацији средњовековног сакралног наслеђа у Србији.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Приликом рада на докторској дисертацији, коришћена је обимна литература, примарни и секундарни извори, као и извори доступни на интернету. Истраживање кандидаткиње

је засновано на изворима и теоријској литератури који се односе на више тема које се дисертациојом истражују, као што су: принципи заштите и презентације културног наслеђа, концепт путева културе и одлике средњовековне сакралне моравске архитектуре. Извори и литература везани за концепт путеви културе и моравску архитектуру су савремени и већи број је објављен након 2000 године и на страним језицима.

Избор библиографских јединица указује на то да је кандидаткиња упозната са кључним теоријским расправама и резултатима, као и са актуелним примерима у области коју истражује, и да на одговарајући начин користи изворе за аргументацију својих ставова.

Најзначајнији извори коришћени у истраживању, а према специфичним тематским оквирима, су следећи:

Релевантна литература која се односи на монашки утицај светогорског исихазма, литургију, музикологију и моравску сакралну архитектуру:

- Васић, Милоје, *Жича и Лазарица*, (Београд: Геца Кон, 1928)
- Вуловић, Бранислав, 'Црква св. Богородице у средњовековној Кулајни', *Зборник за ликовне уметности*, 8 (1972), 387 – 398
- Вуловић, Бранислав, *Раваница, њено место и њена улога у сакралној архитектури Поморавља* (Београд, 1966)
- Дамљановић, Т. (уредник) *Валтровић и Милутиновић – документи 1, теренска грађа 1871 – 1884*, (Београд: Историјски музеј Србије, 2006).
- Дамљановић, Т. (уредник) *Валтровић и Милутиновић – документи 2, теренска грађа 1872 – 1907*, (Београд: Историјски музеј Србије, 2007)
- Дероко, Александар, *Монументална и декоративна архитектура у средњовековној Србији* (Београд, 1953)
- Dubowchik, Rosemary, 'Singing with the Angels: Foundation Documents as Evidence for Musical Life in Monasteries of the Byzantine Empire', *Dumbarton Oaks Papers*, 56 (2003), 277-296
- Ђурић, Војислав, 'Српски државни сабори у Пећи и црквено градитељство', у *О кнезу Лазару*, Београд, ур. Иван Божић и Војислав Ј. Ђурић (Београд: Филозофски факултет, 1975), 105-124
- Ђурић, Војислав Ј., 'Настанак градитељског стила моравске школе: Фасаде, систем декорације, пластика', *Зборник за ликовне уметности*, 1 (1965), 33-65
- Ioannidou, Arsinoi, 'The Kalophonic Settings of the Second Psalm in the Byzantine Chant Tradition (Fourteenth-Fifteenth centuries): A Dissertation In-Progress', *Proceedings of the 1st International Conference of the ASBMH*, 1 (2007), 210-223
- Konomos, Dimitri, 'Музиčka традиција Свете Горе', *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku*, 22-23 (1998), 15-26
- Кораћ, Душан и Радивој Ђ. Радић, 'Један податак о антиисихастичком расположењу међу Србима средином XIV столећа', *Хиландарски зборник*, 10 (1998), 221-233
- Кораћ, Војислав, Шупут, Марица, *Архитектура византијског света* (Народна књига: Београд, 1998)
- Kriticou, Flora, 'A method of Kalophonic Composition and Kalophonic formulae' (назив оригинала: 'Μεθoδoς σύνθεσης καλοφωνικoύ') of the 1st International Conference of the ASBMH, 1 (2007), 87-109

M

- Krivosheine, Basil Fr., *The Ascetic and Theological Teaching of Gregory Palamas*, (1938; Reprint, London: Geo. E. J. Coldwell Ltd, 1954)
- Lingas, Alexander Leonidas, 'Hesychasm and Psalmody', *Mount Athos and Byzantine Monasticism, 28th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Birmingham, март 1994, ур. Anthony Bryer и Mary Cunningham (Birmingham: Variorum, 1996), 155-168
- Lingas, Alexander Leonidas, 'Sunday Matins in the Byzantine Cathedral Rite: Music and Liturgy' (doktorska disertacija, The Faculty of Graduate studies, School of music, The University of British Columbia, June 1996)
- Мајендорф, Јован, *Свети Григорије Палама и православна мистика* (са енглеског прев. Јован Олбина), (Београд: 1983)
- Мајендорф, Џон, *Византијско богословље* (Крагујевац: Каленић, 2008)
- Mango, Cyril, 'Approaches to Byzantine Architecture', *Miqarnas*, 8 (1991), 40-44
- Марковић, Василије, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији* (Београд: 1920)
- Meyendorff, John, *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems* (London: Variorum Reprints, 1974)
- Meyendorff, John, *Byzantine Theology, Historical Trends and Doctrinal Themes* (New York, 1983)
- Meyendorff, John, 'Continuities and Discontinuities in Byzantine Religious Thought', *Dumbarton Oaks Papers*, 47 (1993), 69-81
- Millet, Gabriel, *L'ancien art serbe* (Paris: 1919)
- Milosavljević, Boris, 'Basic philosophical texts in Medieval Serbia', *Balkanica*, 39 (2008), 79-102.
- Milosavljević, Boris, 'Monaško-asketski spisi u srpskoj srednjovekovnoj filozofiji', *Gledišta*, 40.1-2 (1999), 78-92.
- Miodrag, Predrag, 'Molitveni zapisi na hilendarskim liturgijskim svcicama', *Hilendarski zbornik*, 11 (2004), 167-174
- Obolensky, Dimitri, *The Byzantine Commonwealth* (London: 1971/1974; поново штампано New York: 1982)
- *О кнезу Лазару*, научни скуп, ур. Божић и Ђурић, Крушевац, 1971 (Београд: Филозофски факултет, 1975)
- Пено, Весна, 'О напеву у православном црквеном појању – прилог типологији црквених напева', *Музикологија*, 3 (2003), 219-234
- Пено, Весна, 'Статус појачке књиге у српској појачкој традицији', *Музикологија*, 11 (2011), 39-52
- Пено, Весна, 'Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања', *Музикологија*, 4 (2004), 121-152
- Пено, Весна, 'Традиционално и модерно у црквеној музици - оглед о канону и инвентивности', *Музикологија*, 6 (2006), 233-250
- Peno, Vesna, 'Two Aspects of Utilization of Improvisation in the Orthodox Church Chanting Tradition', *New Sound*, 32 (2008), 25-34
- Покришкин, П., *Православнаја црковнаја архитектура XII—XIII стол, в њињејшем Сербском Корољевствје* (С. Петербург, 1906)
- Поповић, Светлана, 'Последња исихастичка пребивалишта у касном 14. и 15. веку у манастирима северног Балкана', *Зборник радова византолошког института*, 48 (2011), 217-257
- Rentel, Alexander, "A Critical Edition of the 14th Century Patriarchal Diataxis of Dimitrios Gemistos" (doktorska disertacija, Pontifical Oriental Institute in Rome, January 2004)

- Risić, Vladislav, 'Izvori i razvitak moravske arhitekture' (doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 1993)
- Stevović, Ivan, 'Arhitektura Moravske Srbije - lokalna graditeljska škola ili epilog vodećih tokova poznovizantijskog graditeljskog stvaranja', *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 43(2006), 231-253
- Стевовић, Иван, *Каленић* (Београд: Филозофски факултет: 2006)
- Стричевић, Ђорђе, 'Два варијетета плана црква моравске архитектонске школе', *Зборник радова Византолошког института*, 3 (1955), 213-220
- Стричевић, Ђорђе, 'Средњовековна рестаурација рановизантијске цркве код Куршумлије', *Зборник радова византолошког института*, 4 (1956), 199-211
- Стричевић, Ђорђе, 'Улога старца Исаије у преношењу светогорских традиција у моравску архитектонску школу', *Зборник радова Византолошког института*, 3 (1955), 227-231
- Subotin-Golubović, Tatjana S., 'Himnografski sastavi Filoteja Kokina u hilandarskim rukopisima', *Hilandarski zbornik*, 11 (2004), 247-272
- Taft, Robert F., 'Mount Athos: A Late Chapter in the History of the Byzantine Rite', *Dumbarton Oaks Papers*, 42 (1988), 179-194
- Taft, Robert F., *The Byzantine Rite: A Short History* (Collegeville, MI: The Liturgical Press, 1992)
- Touliatos-Banker, Diane H., 'Nonsense Syllables in the Ancient Greek and Byzantine Traditions', *Journal of Musicology* 7.2 (1989), 231-243
- Touliatos-Banker, Diane H., 'State of the Discipline of Byzantine Music', *Acta Musicologica*, 50.1/2 (Jan. - Dec., 1978), 181-192
- Touliatos-Banker, Diane H., *The Byzantine Amomos Chant of the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, *Analecta Vlatadon*, 46 (Thessalonica: Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1984)
- Folić, Nađa, 'Trikonhos : Poreklo i mesto u razvoju arhitektonskih oblika', doktorska disertacija (Beograd: Arhitektonski fakultet, 1991)
- Conomos, Dimitri, *Byzantine Trisagia and Cheroubika of the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies, 1974)
- Conomos, Dimitri, 'Communion Chants in Magna Graecia and Byzantium', *Journal of the American Musicological Society*, 33.2 (2008), 241-263
- Conomos, Dimitri E., *The Late Byzantine and Slavonic Communion Cycle: Liturgy and Music* (Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1985)
- Conomos, Dimitri, 'The musical tradition of Mount Athos', *Journal of Orthodox Life and Thought*, 68 (1997) 5-17.
- Ćurčić, Slobodan, "Architecture in the Byzantine sphere of influence ground the middle of the fourteen century, Dečani i vizantijska umetnost sredinom XIV veka", *Medunarodni naucni skup povodom 650 godina manastira Decana*, NIRO (Beograd: "Jedinstvo", 1989)
- Ćurčić, Slobodan, *Architecture in the Balkans: From Diocletian to Süleyman the Magnificent*, (New Haven, CT: Yale University Press, 2010).
- Williams, Edward, 'John Koukouzeles's Reform of Byzantine Chanting for Great Vespers in the Fourteenth Century' (doktorska disertacija, Yale Univerity, 1968)
- Wolfram, Gerda, 'The Anthologion Athos Lavra E-108: A Greek- Slavonic Liturgical Manuscript', *Музикологија*, 11 (2011), 25-38.

Релевантна литература која се односи на путеве културе и њихов друштвено-политички контекст:

- Grabow, S. *The Santiago De Compostela Pilgrim Routes: the Development of European Cultural Heritage Policy and Practice From a Critical Perspective* (European Journal of Archaeology April 2010 13), стр. 89-116.
- Zhou, L.: "Cultural Routes and the Network Construction of the World Cultural Heritage Conservation", у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (XI'AN, China, 17-21.10.2005)
- Kremezi, Catherine: „Le projet 'itineraires culturels du Sud-Est Européen'.Participation et proposition grècque“, у: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas. 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium* (Madrid: Comité Nacional Español de Icomos-Actas, 2002), стр. 34-36
- Kreteev, Todor: „Itinéraires culturels - synthèse des valeurs matérielles et immatérielles. Le cas de l'Europe du Sud-Est“, у: *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites'* (Victoria Falls, Zimbabwe: 27-31.10.2003)
- Martorell Carreño, Albert:) „The transmission of the spirit of the place in the living cultural routes: the Route of Santiago de Compostela as case study“, у: *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible'* (Quebec, Canada: 29.9.- 4.10.2008)
- Martorell Carreño, Alberto, „Cultural routes: Tangible and intangible dimensions of cultural heritage“, у: *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites'*, 27 – 31.10.2003, Victoria Falls, Zimbabwe, <http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003/papers/A1-5%20-%20Martorell.pdf> – 13.6.2013.
- Обрадовић, Марија: „Концепт путева културе у одрживој заштити и споменичкој презентацији културног наслеђа“, у: „*Одрживи развој и уређење бањских и туристичких места у Србији*“, ур. Мила Пуцар и Бошко Јосимовић, Институт за архитектуру и Урбанизам Србије – ИАУС, Београд, 2010, 185-202
- Обрадовић, Марија: „Одрживи развој културног наслеђа на Дунаву: преглед међународних путева културе на Дунаву“, у: „*Одрживи развој Подунавља у Србији – књига 1*“, ур. Саша Милијић, Тијана Црнчевић и Бошко Јосимовић, Институт за архитектуру и Урбанизам Србије – ИАУС, Београд, 2012, 143-167.
- Ono, Wataru: „A case study of a practical method of defining the setting for a cultural route“, у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (17-21.10.2005, Xi'an, China)
- Richards, G. и други: *Cultural Corridors in South East Europe: Refinement of concept and development of pilot projects*, (Strasbourg: Council of Europe, 2008)
- Rodríguez-Villasante Prieto и Juan Antonio: „Analytic schemes for the territory of the cultural routes and their settings. Towards the standardization on the methodology“, у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in*

- their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (Xi'an, China, 17-21.10.2005)
- Staneva, Hristina: „Sustainable conservation systems for preservation of monuments, sites in their settings“, у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (Xi'an, China, 17-21.10.2005)
 - *Strategy for Identifying, Preserving, Sustainably Using and Promoting Cultural Corridors of South East Europe* (Strasbourg: Council of Europe, 2006), www.seecorridors.eu/filebank/file_293.pdf - јануар 2009.
 - Sugio, K. “Intangible Heritage and Cultural Routes in a universal content”, *International Congress of IOCMOS CIIC* (Pamplona, Navarra, Spain, June 21-23, 2001)
 - Suárez-Inclán Ducassi, Maria Rosa: „A new category of heritage for understanding, cooperation and sustainable development. Their significance within the macrostructure of cultural heritage. The role of the CIIC of ICOMOS: Principles and methodology“, у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (Xi'an, China: 17-21.10.2005)
 - *The Study on European Cultural Routes Impact on SMEs Innovation and Competitiveness-Building new capacities for a competitive and sustainable tourism in Europe, Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP)* (Brussels: European Parliament, 2011)
 - Conti, Alfredo: „The route and its setting, changing relations over time. A case study“, у: *15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes'* (Xi'an, China, 17-21.10. 2005)

Релевантна литература која се односи на савремену интегративну заштиту, ревитализацију и презентацију културног и градитељског наслеђа:

- Антић, И. и Живановић, К. „Одрживо коришћење наслеђа као предуслов успешног управљања“, у: *Гласник ДКС*, бр. 34 (2010), стр. 9-12.
- Бранди, Ч. *Теорија рестаурације*, (Београд: Генерална дирекција за сарадњу у развоју министарства спољних послова Италије, Министарство културе републике Србије, 2007).
- Бргуљан, В. *Извори споменичког права у Југославији*, (Београд: Службени гласник, 2000).
- Бргуљан, В. *Међународни систем заштите културних и природних добара – увод и збирка општих аката*, (Београд - Загреб: Републички завод за заштиту споменика културе, 1985).
- Бргуљан, В. *Споменичко право*, (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 2006).
- Вученовић, С. *Урбана и архитектонска конзервација, том 1 – Свет Европа*, (Београд: Друштво конзерватора Србије, 2004).
- Деметер, Г. „Културни предели – теоретска разматрања“, у: *Гласник ДКС*, бр. 33 (2009), стр. 63-67.
- Dushkina, N. „The challenge of change and the 20 th - century Heritage, in: *Conservation and Preservation – Interactions between Theory and Practice in memoriam Alois Riegl (1858-1905), Proceedings of the International Conference of the ICOMOS International Scientific Committee for the Theory and the Philosophy of*

- Conservation and Restoration*, 23-27. April 2008, (M. Falser, W. Lipp, A. Tomaszewski, ed.), p. 187-199.
- *Закон о културним добрима*. 1994, *Службени гласник Р Србије*, бр.71.
 - „Инструменти и методологија за изучавање, конзервацију и валоризацију културног наслеђа“, у: *Гласник ДКС*, бр. 33 (2009), стр. 33-36.
 - Jokilehto, J. *A history of Architectural Conservation*, (London: Butterworth – Heinemann, 1999).
 - Јокилето, Ј. „Конзервација и развој у историјским урбаним просторима“, *Гласник ДКС*, 28 (2004), стр. 9-14.
 - Јокилето, Ј. „Конзервација између теорије и праксе“, *Гласник ДКС*, 27 (2003), стр. 9-14.
 - Јокилето, Ј. „Новији међународни трендови у заштити културног наслеђа“, *Гласник ДКС*, 25 (2001), стр. 11-14.
 - Jokilehto, J. *World Heritage: Defining the outstanding universal value*, <http://www.ct.ceci-br.org>, 2006. – 10.05.2011.
 - Корошец, Ј. „Културно наслеђе у културном пејзажу“, у: *Зборник радова Прве регионалне конференције о интегративној заштити*, Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, Београд, 2008, стр. 130-139.
 - Krstić, B. *Spomenička baština svjedočanstvo i budućnost prošlosti*, (Sarajevo-Zagreb-Bеоград: Synopsis-Synopsis-JP Službeni glasnik, 2010).
 - Krstić, B. *Zakonodavstvo arhitektonske baštine*, (Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 2006).
 - Културно наслеђе у културном пејзажу, у: *Зборник радова Прве регионалне конференције о интегративној заштити*, Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, Београд, 2008, стр. 130-139.
 - Куртовић-Фолић, Н., Јадрешин-Милић, Р. „Културно наслеђе Србије – стратегија очувања, управљања и коришћења“, у: *Зборник Четврте регионалне конференције о интегративној заштити: Пројена потреба и приоритета у заштити културног и природног наслеђа*, (Бањалука: Републички завод за заштиту споменика културног и природног наслеђа Републике Српске, 2010), стр. 27-31.
 - Kurtović-Folić, N., Milošević, G., Roter-Blagojević, M., Nikezić, A.: „Arheološki park kao integrisani deo kulturnog predela – savremeni pristup zaštiti i prezentaciji arheološkog nalazišta Medijana kod Niša“, у: *Zbornik radova Prve regionalne konferencije o integrativnoj zaštiti* (Beograd: ECPD, 2008), st. 203-226.
 - Marquis-Kyle, P. and Walker, M. *The illustrated Burra Charter: good practice for heritage places*, (Burwood: Australia ICOMOS, 2004).
 - Николић, М. „Заштита нематеријалног културног наслеђа“, у: *Гласник ДКС*, 33 (2009), стр. 27-30.
 - Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, (Paris: UNESCO – World Heritage Centre, 2008).
 - Ротели, А. „Значај културног наслеђа за развој територије“, у: *Гласник ДКС*, бр. 33 (2009), стр. 23-27.
 - Roter Blagojević, M. - Milošević, G.- Jadrešin Milić, R. - Nikolić, M. „A New Life of the Old Ottoman Fortress – Investigation of Renewal and Protection Potentials of the Ram medieval Fortress on the Danube“, у: *Proceedings 5th International Congress on Science and Technology for the Safeguard of Cultural Heritage in the Mediterranean Basin, vol. II, Diagnostics and Restoration (1st Part), Istanbul, (22-25.11.2011, Roma: Associazione Investire in Cultura and Valmar,)*, стр. 27-33.

- *Споменичко наслеђе Србије – непокретна културна добра од изузетног значаја*, (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1998).
- Стовел, Х. „Мониторинг културног наслеђа“, *Гласник ДКС*, 26 (2002), стр. 16-27.
- Filden, B. i Jokileto, J. *Smjernice za upravljanje područjima svjetskog kulturnog nasljeđa*, (Kotor: Ministarstvo kulture i medija republike Crne Gore, projektor – Centar za kulturno nasljeđe, 2005).
- Чанак-Медић, М. „Будућност заштите градитељских целина предвиђена начелима заступљеним у међународним документима“, у: *Гласник ДКС*, бр. 20 (1996), стр. 30-33.
- Шурдић, Б. Европске конвенције – прилика Србије за реформу политике у области културног наслеђа, *Гласник ДКС*, 32 (2008), стр. 9-13.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

Више метода проучавања је примењено у оквиру докторског рада, како би се проверила заснованост претходно успостављених научних хипотеза. Почетну фазу истраживања представљала је формулација предмета истраживања и интерпретација основних теоријских појмова који су релевантни за истраживање, као и дефинисање циљева и задатка истраживања, полазне хипотезе и научне методе истраживања, као и приказ досадашњих истраживања. Методолошки поступак у формирању информационе основе истраживања био је заснован на **историографском методу**, који прати прикупљање грађе у виду примарних и секундарних извора. Пошто се истраживање фокусира на заштиту и споменичку презентацију средњовековних сакралних споменика у Србији, примарне изворе чине документација и објављена грађа различитих завода за заштиту споменика културе везана за анализирани корпус наслеђа (извештаји, истраживања, програми и пројекти, као и писана и илустрована грађа). Значајне основне изворе чине оригинални текстови повеља и других докумената из области заштите, пре свега међународне повеље и препоруке о путевима културе. Секундарне изворе чине научни радови који о проблему истраживања говоре посредно, као и разговори са релевантним стручњацима у области историје архитектуре и заштите и споменичке презентације градитељског наслеђа.

Након сакупљања и проучавања основних информација о овим споменицима, спроведена су опсежна и непосредна **теренска истраживања**, чиме су примарни извори бити допуњени подацима прикупљеним на терену, у виду цртежа и фотографских снимака. Основни циљ овог сегмента докторског рада је да се прикупе доступна сазнања о предмету истраживања.

Другу фазу истраживања чинила је систематизација прикупљених извора, селекција и њихова **критичка анализа** на основу претходно успостављених критеријума. У овом сегменту разјашњавана су кључна питања, дефиниције и развој концепта пута културе, његови разноврсни аспекти.

У трећој фази анализиран је програм *Путеви културе* Савета Европе, док четврту фазу чини **компаративна анализа**, где су теоријске основе истраживања упоређене са релевантним примерима из праксе - студијама случаја. У овом сегменту рада компаративно је анализирано више случајева путева културе програма *Путеви културе* Савета Европе, како би се издвојио систем критеријума и формирале смернице за ефикаснију примену концепта пута културе у заштити и споменичкој презентацији наших средњовековних сакралних споменика. Путевы монашког утицаја је једна од две теме које је Савет Европе изабрао за потребе методолошког истраживања како би се решило основно питање о најбољим начинима за организовање пута културе и

истицање свих његових аспеката. У истраживању ће бити анализирани *Путеви Цистеријанаца* и *Пут Клинијаца* као примери путева монашког утицаја програма *Путеви културе* Савета Европе, како би се издвојили посебни критеријуми за формирање путева монашког утицаја.

У петој фази су анализирани одабрани средњовековни сакрални споменици у Србији како би се дефинисали њихови специфични архитектонски елементи и формулисале смернице које омогућавају адекватну примену новог методолошког приступа заштите и споменичке презентације наслеђа, кроз концепт пут културе. Могућности примене концепта путева културе монашког утицаја програма *Путеви културе Савета Европе*, испитан је **методом студије случаја** на моравској архитектури. На изабраној групи споменика моравске архитектуре којој припадају споменици различитих категорија културног добра, показане су могућности унапређења њихове споменичке презентације кроз примену концепта пута културе чиме споменици нижег ранга стичу могућност кандидовања на листу *Европски путеви културе* кроз концепт пута културе и културног пејзажа.

Примарне методе истраживања које су примењене су: историјски, аналитички, упоредни и научни метод, као и систематизација и класификација података на основу претходно дефинисаних принципа и карактеристика. Резултати истраживања и закључна разматрања дати су кроз синтезу, тј. сумирање и интерпретацију претходних анализа и њиховог упоређивања са постављеним хипотезама и основним теоријским постулатима. Текст је богато документован одговарајућим фотографским и графичким прилозима, који су у највећем делу дело аутора рада.

3.4. Применљивост остварених резултата

Остварени резултати овог научног рада примењиви су на две групе проблема. Прва група проблема односи се на досадашњу недовољну примену концепта путева културе у теорији и пракси везаној за заштиту и презентацију градитељског и културног наслеђа уопште, као и сама потреба за унапређењем такве ситуације, која из овога произлази. Друга група проблема односи се на нове аспекте у проучавању домаћег средњовековног сакралног наслеђа у оквиру више научних дисциплина, као што су теологија, музикологија, историја уметности и архитектуре, очување културне баштине, просторно планирање и одрживи развој, као и примену концепта путева културе на домаће средњовековно сакрално наслеђе како би се постигло унапређење њихове заштите кроз интернационализацију, односно укључивање међународних институција у процес заштите, чиме се превазилазе одређена ограничења појединачних националних система заштите. Кроз рад је потврђено да се кроз концепт путеви културе повезују природни, културни и градитељски аспекти савремене заштите и презентације културне баштине у циљу њеног адекватнијег одрживог коришћења.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Предметна докторска дисертација показује да кандидаткиња поседује способност за самосталан научно-истраживачки рад. Кандидаткиња је кроз овај рад показала самосталност у идентификацији проблема истраживања, одабиру релевантне литературе и повезивању знања, примени и интерпретацији метода истраживања, почев од критичке теоријске анализе, анализе садржаја разних извора, компаративне анализе, синтезе и интерпретације резултата истраживања. Кандидаткиња је кроз формирану методологију и концептуални оквир истраживања показала изузетну способност дефинисања и обраде ове специфичне теме.

Значајан показатељ способности кандидата за самосталан научни рад су и објављени радови из шире области дисертације, излагани на међународним конференцијама и публикованих у научним и стручним часописима.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Научни доприноси предметног истраживања су:

- 1) дефинисање историјских, архитектонских и културних карактеристика и вредности анализираних средњовековних сакралних грађевина у Србији, као дела европског културног наслеђа, као и путева утицаја монашких редова који су обликовали ово наслеђе;
- 2) испитивање могућности укључивања концепта *путеви културе* у домаће законодавство и праксу из области заштите и презентације градитељске баштине;
- 3) скретање пажње домаће и међународне јавности на неусклађеност заштите и споменичке презентације средњовековних сакралних споменика у Србији са међународним повељама и препорукама везаним за путеве културе;
- 4) унапређењу савремене методологије споменичке презентације и коришћења градитељског наслеђа код нас и иницирање примене концепта *путеви културе* и на друге видове и категорије наслеђа – античко, народно, савремено и сл;
- 5) формирање модела за примену концепта *путеви културе* на градитељско наслеђе у Србији који следи међународне препоруке и праксу, те омогућава боље разумевање њихове вредности и потенцијала за одрживи развој ширег подручја и њихову ефикаснију заштиту и презентацију, како кроз програм *Путеви културе Савета Европе*, тако и кандидовање на листу светске баштине.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Дисертација је пажљиво формулисана, научно заснована и представља заокружену истраживачку целину. Научни доприноси који су остварени у дисертацији представљају унапређење научних знања, имајући у виду да се успоставља корелација између утицаја одређених, у науци незаступљених, аспеката историјског и културног контекста, који се пре свега односе на исихастички покрет, на домаће градитељство средњег века и његову будућу заштиту и презентацију кроз концепт *путеви културе*. Такође, у дисертацији је јасно формулисана и на одређеним споменицима примењена методологија концепта *пута културе*, што ће омогућити биље укључивање домаћег наслеђа у савремене и међународне токове заштите и презентације.

4.3. Верификација научних доприноса

Рад у часопису међународног значаја верификованог посебном одлуком (M24):

- Пено, В, Обрадовић, М. (2017) The Influence of the Hesychast Movement Chanting Tradition on Morava Architectural School. In *Музикологија/Musicology 2, II* (издавач Музиколошки институт САНУ, рад је прихваћен за објављивање, потврда уредника часописа, бр.221 од 18.04.2017.)

Саопштење са међународног скупа штампано у изводу (M34)

- Обрадовић, М. (2011) Origins of Morava Building Style. *22nd International Congress of Byzantine Studies*. Софија: Универзитет “Св. Климент Охридски”.

- Обрадовић, М. (2010) Концепт путева културе. *Интернационална конференција о геонаслеђу и геотуризму – Геотрендс*. Нови Сад: Факултет техничких наука.

Рад у тематском зборнику националног значаја (M45):

- Обрадовић, М. (2012) Одрживи развој културног наслеђа на Дунаву: преглед међународних путева културе на Дунаву, у: С. Милијић, Т. Црнчевић и Б. Јосимовић (ур), *Одрживи развој Подунавља у Србији – књига 1* (143-167). Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије.

- Обрадовић, М. (2010) Концепт путева културе у одрживој заштити и споменичкој презентацији културног наслеђа, у: М. Пуцар и Б. Јосимовић (ур.), *Одрживи развој и уређење бањских и туристичких места у Србији* (185-202). Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије.

Рад у научном часопису (M53):

- Обрадовић, М. (2014) Путеви монаштва у оквиру путева културе Савета европе. *Гласник Друштва конзерватора Србије* 38: 32-38.

- Обрадовић, М. (2014) Примна међународних повеља и резолуција о путевима културе. *Гласник Друштва конзерватора Србије* 38: 39-43.

- Обрадовић, М. (2012). Резолуције о путевима културе Савета Европе CM/Res(2007)12 и CM/Res(2010)53. *Гласник Друштва конзерватора Србије* 36: 19-26.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу анализе дисертације кандидаткиње **Марије Обрадовић**, Комисија констатује да је дисертација написана у складу са одобреном темом. Дисертација задовољава научне критеријуме и пружа научни допринос научној области *Архитектура и урбанизам* и ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*, као и научни допринос који се односи на развој нових методологија из области заштите и презентације градитељског наслеђа и примену резултата истраживања у пракси. Оригинални резултати остварени су кроз тумачења утицаја везаних за литургијске промене и изихистички покрет у оквиру православног монаштва на карактеристике моравске сакралне архитектуре, као и у дефинисању методологије за примену концепта пута културе на домаће наслеђе, креирањем пута културе изихистичког монаштва у Србији, како би се остварило повезивање са ширим контекстом и међународним система заштите, у циљу унапређења његове заштите и презентације.

Имајући у виду целокупан научно-истраживачки опус кандидаткиње, садржај докторске дисертације и оцене изнете у овом реферату, Комисија сматра да докторска дисертација под називом "**Путеви културе и унапређење заштите и презентације средњовековног сакралног наслеђа у Србији**" кандидаткиње **Марије Обрадовић, маг.инж.арх.**, у свему задовољава предвиђене услове и са задовољством предлаже Наставно-научном већу Архитектонског факултета Универзитета у Београду да прихвати, изложи на увид јавности, упуту на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду и након тога закаже јавну одбрану докторске дисертације.

У Београду, 10. маја 2017. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

др Александра Ступар, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

др Мирјана Ротер Благојевић, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

др Иван Стевовић, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

др Весна Пено, виши научни сарадник,
Музиколошки институт, САНУ